

Les complicades relacions culturals entre Catalunya i Portugal

per Sebastià Bennasar

Les relacions culturals entre Catalunya i Portugal sovint han estat complicades i impulsades per persones particulars que creien que era necessari establir un pont de comunicació entre els dos territoris de la península Ibèrica. El poeta Joan Maragall ja va qualificar les dues nacions com «uns apartats germans» (expressió que ha servit de títol per a un llibre editat per Víctor Martínez-Gil precisament sobre la relació entre aquests dos territoris) i en certa mesura és així, atès que el desconeixement a banda i banda de la península de la realitat de l'altre país és notable. Per posar un simple exemple clarificador: cap diari català no té, a dia d'avui, novembre de 2011, corresponsal a Lisboa, com tampoc no en té TV3.

Si deixam de banda les relacions històriques (tant les medievals, on els matrimonis entre la corona portuguesa i la catalanoaragonesa sovintejaren, com les del segle XX, amb les figures d'Ignasi Ribera i Rovira, Fèlix Cucurull i Manuel de Seabra), arribarem a una contemporaneïtat on trobam una heterodòxia considerable en el camp de la traducció literària del català al portuguès i del portuguès al català, i on ha entrat en joc un factor interessant: el de les petites editorials.

Així, doncs, a casa nostra això dels títols portuguesos sembla que sigui patrimoni quasi exclusiu de les petites editorials d'arreu del territori. Sempre he defensat que existeix una escola balear de traductors del portuguès. La culpa la té un professor de la Universitat de les Illes Balears, Perfecto Cuadrado, que és qui descobrí aquesta llengua i literatura a molts dels seus alumnes. I en conseqüència, avui tenim traductors illencs (o residents a l'illa) de gran solvència, com ara Nicolau Dols, Gabriel de la S. T. Sampol, Marta Ferré, Ponç Pons, Antoni Xumet... que han pres el relleu a les feines de Guillem Colom i Miquel Dolç —seva és la versió d'*Els lusíades*— o de Josep Maria Llopart. En alguns casos s'ha optat per la dramatúrgia, la prosa filosòfica (*El llibre del desassossec* de Fernando Pessoa traduït per Dols i Sampol), per la narrativa, però la poesia ha estat el gènere més tractat: Eugénio de Andrade, Sophia de Mello, Teresa Rita Lopes, Maria do Rosário Pedreira, Antonio Botto... s'han incorporat a la nostra llengua, així com altres autors en obres antològiques. L'editorial El Gall, a Pollença, ha estat la principal receptora d'aquests treballs, com també El Salobre i, en menor mesura, Lleonard Muntaner.

I a Catalunya, què està passant? Doncs s'ha de constatar un desinterès notable de les grans editorials —Proa va deixar de publicar Lobo Antunes després de tres títols traduïts per Joan Casas, el darrer en català l'ha publicat El Gall, també en versió del mateix traductor— per la literatura portuguesa, però es manté l'interès de Quaderns Crema (especialment per les obres de Pessoa i Eça

de Queirós) i d'algunes petites editorials com ara Témenos, mentre que Saramago es consolida com l'escriptor més traduït. En paral·lel a aquest desinterès dels grans grups s'ha produït un fenomen sorprenent: un increment de la curiositat per tot allò que arriba de Portugal. D'aquesta manera, han sorgit associacions d'estudiants com ALEM (vinculada principalment a la Pompeu Fabra), hi ha hagut un increment de l'oferta formativa de llengua portuguesa i de locals i botigues de restauració que a més a més ofereixen activitats culturals, la qual cosa fa renéixer una certa esperança que això es plasmarà en noves traduccions d'autors portuguesos al català (falta la major part de l'obra de Lobo Antunes, Cardoso Pires, José Luis Peixoto, Walter Hugo Mãe, Gonzalo M. Tavares, per posar alguns noms imprescindibles) i en un increment de les vendes i de l'interès per aquesta literatura, que en el seu moment va fascinar alguns dels grans intel·lectuals del país (malgrat que les ajudes a la traducció de l'Estat portuguès cada vegada siguin més complicades i minses).

I quina és la situació a la inversa? Doncs en el cas portuguès sembla que les traduccions estan molt supeditades a l'interès personal dels traductors i també d'alguns editors. És cert que en els darrers cinc anys s'ha produït un increment notable del nombre de traduccions (hi ha ajudat, sens dubte, l'èxit de la Fira de Frankfurt el 2007 i també la política constant d'ajuts de l'Institut Ramon Llull), però encara és molt gran el desconeixement cap a la literatura catalana. Són poques les editorials que treballen regularment amb la literatura catalana (bàsicament Teorema, Cotovia, Tinta da China i Ovni) i molt pocs els editors que llegeixen directament del català (destaca el cas de Carlos Veiga Ferreira, que ha sortit de Teorema per passar a Teodolito, de nova constitució). En aquest sentit, novament les editorials es mouen gràcies a les recomanacions de les agències literàries o de la tasca particular d'alguns traductors que estan fent propostes variades, com és el cas de la parella formada per Àlex Tarradellas i Rita Custódio, als quals trobem al darrere de traduccions d'autors com ara Joan Margarit, Màrius Torres, Mercè Rodoreda o Josep Pla, per posar alguns exemples recents. En el cas de Teorema —i suposem que ara Teodolito—, compten amb una traductora de confiança, Miranda das Neves, que ha incorporat obres de Robert Saladrigas, Carme Riera, Quim Monzó, Albert Sánchez Piñol i Jordi Puntí al portuguès, mentre que Jorge Fallorca ha traduït Jaume Cabré per al catàleg de Tinta da China. Tot això són només algunes de les traduccions recents, que fan pensar que les possibilitats són múltiples i que en un temps de crisi continuaran les traduccions si es mantenen els ajuts a aquesta tasca.

Només per acabar, destacar dos aspectes més. D'una banda, les perspectives obertes amb la constitució de CatalunyaApresenta, la 124 comunitat catalana a l'exterior, radicada a Lisboa. Aquesta entitat és l'editora de la revista *Capicua*, precisament destinada a promocionar la literatura catalana en terres portugueses i la portuguesa en terres catalanes, i en la qual hi col·laboren bona part dels traductors esmentats. De l'altra, destacar que Portugal ha exercit una influència molt notable en l'obra d'escriptors catalans en una tradició que arrenca en Ribera i Rovira i que arriba fins als nostres dies amb noms com els de Jordi Coca, Jaume Benavente, Eloi Vila, Lluís Llorca o Ponç Pons, entre d'altres, una literatura que demostra que hi ha una fascinació atlàntica i que esperem que a Portugal es tradueixi aviat en una fascinació mediterrània. Com a mínim Pessoa ja va escriure prou sobre Catalunya i Ibèria.